

Trots en *uitsluiting*

IS DE VRAAG 'WAAR KOM JE VANDAAN' ALTIJD EVEN ONSCHULDIG? **MARIEKE SLOOTMAN** LAAT ZIEN DAT DE NADRIJK OP ETNICITEIT IN VEEL GEVALLEN BIJDRAAGT AAN UITSLUITING.

tekst MARIEKE SLOOTMAN

BEGIN 2015 VROEG EEN krantenlezer zich af of ik niet overdrijf met mijn stelling dat de vraag 'waar kom jij vandaan' kwetsend is voor mensen met een niet-Nederlandse achtergrond. Immers, zo redeneerde de auteur in een reactie op een opiniestuk van mijn hand: 'Als ik in het buitenland kom, zeker waar er van een afwijkende huidskleur sprake is, vragen ze mij dat ook. Mij lijkt die vraag juist gesteld uit interesse. Je kunt toch trots zijn op wie je bent: Nederlander en Marokkaan, of Turk.'

Is deze vraag werkelijk zo onschuldig? Er blijkt immers ook uit dat je als 'vreemdeling' wordt gezien. Mijn promotieonderzoek, gebaseerd op surveydata en diepte-interviews onder volwassen, hoogopgeleide Nederlanders met een Marokkaanse en Turkse achtergrond, laat zien dat het antwoord voor hen niet vrijblijvend is. Zij beleven hun etniciteit als bron van zowel trots als uitsluiting. Voortdurend door landgenoten gevraagd worden waar je vandaan komt, wekt daarom vooral irritatie.

MOGELIJKE ROLLEN

Bijna alle geïnterviewden in mijn onderzoek noemen zichzelf naast Nederlands

ook Marokkaans of Turks. Het is 'én én'. Ik zocht uit waarom ze dit doen en identificeerde een waaier aan mogelijke rollen die etniciteit speelt voor individuen.

Om te beginnen is er de intrinsieke persoonlijke relevantie van etniciteit. Velen associëren hun etnische achtergrond met normen en gebruiken waaraan zij belang hechten, onder meer doordat zij hiermee zijn opgegroeid. Denk aan voorliefde voor Marokkaans eten, Turkse muziek, religieuze feestdagen en bepaalde vormen van gastvrijheid.

Daarnaast heeft etnische achtergrond, en de hieraan gerelateerde migratiegeschiedenis, vaak een groot effect gehad op hun ervaringen. Opgegroeien in een 'gastarbeidersgezin' - waarin de ouders hard werken en hoge verwachtingen hebben, maar tegelijkertijd over weinig financiële middelen beschikken en slecht bekend zijn met de Nederlandse maatschappij - is op heel concrete manieren vormend geweest voor de tweede generatie Marokkaanse en Turkse Nederlanders.

Etniciteit speelt ook een rol bij sociale verbondenheid; het fungeert als een soort 'sociale lijm'. Articulatie van de Marokkaanse of Turkse identiteit kan (voor volwassen kinderen) een belangrijke manier zijn om uiting te geven aan liefde

en respect voor de ouders en de kloof met hen te overbruggen.

Verder wordt etniciteit relevant gemaakt door maatschappelijke discoursen. De manier waarop er in de maatschappij over etniciteit gesproken wordt, beïnvloedt de concrete ervaringen van minderheden. Dat 'Marokkaans-zijn' en 'Turks-zijn' bepaalde connotaties heeft - en bijvoorbeeld geassocieerd wordt met maatschappelijke achterstand, genderongelijkheid, conservatisme en terrorisme - beïnvloedt hoe Marokkaanse en Turkse Nederlanders beoordeeld en benaderd worden door anderen. Veel van mijn respondenten proberen door voorbeeldig gedrag negatieve stereotypen over 'Marokkanen' of 'Turken' te ontcrachten.

Tot slot zorgt externe categorisering of *labeling* ervoor dat etniciteit vaak expliciet aanwezig is in sociale interacties. Als iemand nadrukkelijk aangesproken wordt als Marokkaan of Turk valt 'etniciteit' niet meer te negeren.

GROTE WEERSTAND

Mijn respondenten spreken met grote weerstand over externe categorisering als 'Marokkaan' of 'Turk'. Vier redenen voor deze *categorization resistance* komen naar voren in de interviews. Ten eerste

verhindert de nadruk op etniciteit dat mensen als veelzijdige individuen worden gezien, die op basis van hun individuele capaciteiten en karaktertrekken worden beoordeeld. Ten tweede zorgt de nadruk op etniciteit ervoor dat een situatie geïnterpreteerd wordt in termen van culturele verschillen, wat vaak een te simplistische, of geheel onterechte, voorstelling van zaken geeft. Ten derde ontnemt externe categorisering mensen hun *agency*: de mogelijkheid zich in een bepaalde situatie vrijelijk te presenteren zoals ze zelf willen. Tot slot ontkent het iemands plaats binnen een collectief.

Hoewel externe labeling lang niet altijd discriminerend bedoeld is, draagt het wel bij tot uitsluiting. In Nederland worden de labels 'Marokkaan', 'Turk', en 'moslim' vaak gebruikt in contrast met 'autochtone' Nederlanders. Wanneer iemand met deze labels aangesproken wordt door 'meerderheids-Nederlanders' maakt dat duidelijk dat diegene op dat moment, door die andere persoon even niet gezien wordt als 'wij', maar als 'zij'. En dat doet pijn bij mensen van Marokkaanse of Turkse herkomst, die zichzelf ook als Nederlanders zien.

Dat externe categorisering vaak voorkomt en storend is, betekent nog niet dat individuen dit willoos ondergaan.

MARIEKE SLOOTMAN IS SOCIOLOOG EN WERKT ALS DOCENT EN ONDERZOEKER BIJ DE UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM EN UNIVERSITEIT LEIDEN. IN NOVEMBER RIEP DE NEDERLANDSE SOCIOLOGISCHE VERENIGING HAAR PROEFSCHRIFT *SOULMATES. REINVENTION OF ETHNIC IDENTIFICATION AMONG HIGHER EDUCATED SECOND GENERATION MOROCCAN AND TURKISH DUTCH* (2014) UIT TOT HET BESTE SOCIOLOGISCHE PROEFSCHRIFT 2013-2014.

Er zijn verschillende manieren waarop zij reageren. Zo kunnen ze de categorisering aanvechten, bijvoorbeeld door hun Nederlanderschap te articuleren, de eigen biculturaliteit of individualiteit te benadrukken, of te wijzen op de futiliteit van categorisaties. Ook kunnen ze de categorisering overnemen, bijvoorbeeld om te laten zien dat de bijbehorende stereotypen niet kloppen. In andere woorden, zij hebben *ethnic options* (zie ook het boek van Mary C. Waters uit 1990). Ze zijn echter niet volledig vrij in hun mogelijkheden. Ze hebben niet, zoals waarschijnlijk de krantenlezer van het citaat aan het begin van dit artikel, de luxe hun etnische identiteit naar voren te schuiven, wanneer en hoe zij die zelf kiezen. Omdat ze door anderen een etnische identiteit opgelegd krijgen, met soms nadelige consequenties voor hun maatschappelijke positie, is voor hen de etniciteit allesbehalve kosteloos, vrijwillig en symbolisch. Kortom, zij hebben *agency*, al is die beperkt.

Het is belangrijk zowel de persoonlijke *agency* als de beperkende invloed van maatschappelijke structuren te erkennen. Het doet individuen te kort wanneer etnische identiteit alleen gezien wordt als opgelegd, maar zeker ook wanneer etnische identiteit alleen als symbolisch, plezierig, vrijwillig en individueel wordt gezien.

VERANTWOORDELIJKHEID

Ik ben het met de krantenlezer eens dat de vraag 'waar kom je vandaan' niet per se voortkomt uit bewuste discriminatie. Ik betwist echter de onschuld van de vraag. Natuurlijk draagt de afkomst-vraag niet bij tot uitsluiting wanneer hij gesteld wordt aan een toerist die met zijn koffer over het Museumplein zeult. Maar het is een ander verhaal als de vraag herhaaldelijk en in irrelevante situaties gesteld wordt aan mensen uit een gestigmatiseerde groep. Op deze manier houdt de vraag structuren van uitsluiting in stand. Wanneer we dit ontkennen, miskennen we de maatschappelijke verantwoordelijkheid bij processen van uitsluiting. ✘

LITERATUUR

Ethnic options: choosing identities in America.

Mary C. Waters (1990)

Berkeley: University of California Press.